

Tarih ve GÜNce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 7, (2020 Yaz), ss. 417-422.

Geliş Tarihi: 18 Mayıs 2020
Kabul Tarihi: 20 Temmuz 2020

Kitap Tanıtımı/Book Review

MODERN TÜRKİYE'NİN KURUCUSU*

Çeviren: Uğur Berk KALELİOĞLU**

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından reform sesleri yükselmiştir. Zaman, Mustafa Kemal Atatürk'ündür. Sıkı hükümeti altında, Batı odaklı, modern bir devlet kurulmuştur: Türkiye Cumhuriyeti.

Militarist ve politikacı mı, devlet adamı ve aynı zamanda diktatör özellikleri olan reformcu mu, yoksa laiklikten taviz vermeyen gururlu bir milliyetçi mi? Birçok farklı yönü bulunan Mustafa Kemal Atatürk'ü tek bir kelime ile tanımlamak kolay değildir. Fakat, modern Türkiye'nin babası olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Son olarak, önemli bir devlet adamı olarak, kapsamlı kurumsal reformlar ile kriz içerisindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıntılarında istikrarlı bir cumhuriyet kurmuş, Türklerin benliklerinin ve milli bilinçlerinin sembolik bir figürü olmayı başarmıştır. Mussolini ve Hitler tarafından takdir edilen, Lenin tarafından saygı duyulan Atatürk, bazı muhalefetlere rağmen, ülkeyi köhnemiş Sultanlık ve Halifeliğin eski geleneklerinden ayırmış ve bunun yerine Batı kültürünü ve kurumlarını model alarak çağdaştırmıştır. Mustafa, Mayıs 1881'de, o dönem Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Selanik'te (günümüzde Thessaloniki) dünyaya gelmiştir. Babası bir ordu subayı ve gümrük memuru olan Ali Rıza Efendi ile ev hanımı olan annesi Zübeyde Hanım'ın çocuğu olarak orta sınıf bir

* Alman Tarih Dergisi *History Life*'de Mustafa Kemal Atatürk hakkında yayınlanan makalenin Türkçe çevirisidir. *History Life: Die großen Revolutionäre*. (2020, Mayıs 14). *Mustafa Kemal Atatürk: Der Gründer der modernen Türkei*. Bpa media gmbh. Hannover.

**Doktora Öğrencisi, Duisburg-Essen Üniversitesi, Sosyoloji, e-posta: kaleliberk@gmail.com. ORCID ID: 0000-0001-5127-8756.

aileden gelmektedir. Babası, Mustafa'nın Batı modeli eğitim almasını tercih etse de annesi, Mustafa'yı dini bir eğitimin verildiği Kuran Okulu'na göndermiştir. Bu ikilik (dualizm), Atatürk'ü hayatı boyunca etkilemiştir. On iki yaşında Selanik'teki askeri ortaokula gitmiş ve kısa sürede olağanüstü başarılarla parlamıştır. Orada kendisine matematik öğretmeni tarafından, Kemal adı verilmiştir. 1899'da subay adayı olarak İstanbul'da askeri akademiye girmiştir. Orada Batı yaşam tarzına, özellikle Fransız kültürüne ve etkili Alman askeri sistemine büyük ilgi göstermiştir. Bunun dışında, sultanın keyfi uygulamalarına karşı antipatisi artmıştır. Mustafa Kemal 1905 yılında, en iyi beşinci subay olarak Yüzbaşı rütbesinde akademiye bitirmiştir. Kısa bir süre sonra, hoş karşılanmayan siyasi çabaları nedeniyle tutuklanmış ve Şam'a gönderilmiştir. Orada, bazı isyancı Arap grupları ile başarılı bir şekilde mücadele ederek, askeri becerilerini göstermiştir. Ancak askeri hizmet, tek başına arzularını karşılamaya yetmemiştir. Daha çok, taze ve radikal fikirleri teşvik ederek, memleketin yeniden düzenlenmesine katılmak istemiştir. Suriye'deki görevi sırasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmış, kısa bir süre içerisinde, Sultanlığa karşı olan siyasi muhalefet çevresi ile tanışmış ve ordu içerisinde bu ideolojiyi paylaşan diğer subaylarla temas sağlamıştır. Cemiyet, Mazzini'nin Genç İtalya'sının tecrübelerinden ilham alan ve devlet görevlilerini, akademisyenleri ve subayları bir araya getiren Genç Türkler hareketi tarafından temsil edilmiştir.

Batı yanlısı hareket, 1909'da en büyük başarısını yakalayıp Sultan II. Abdülhamid'i çekilmeye zorladığında, Mustafa Kemal cemiyette henüz etkin değildi. Ciddi bir ekonomik krizden etkilenen ve toprakları yabancı güçler tarafından işgal edilen imparatorluğun aşamalı olarak dağıtılması (Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i ilhak etmiş, Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş ve Girit Yunanistan'a katılmıştı) bu genç subayı, askeri yükümlülüklerine geri çağırması ve onu geçici olarak siyasi olaylardan uzaklaştırmıştır. İlk önce İtalyan işgalcilerle yüzleşmek için Libya'ya, ardından Bulgarlara karşı Balkan Savaşları'nda yer aldığı Trakya'ya gönderilmiştir. Ancak Mustafa Kemal'in kesin başarısının duyulması, Birinci Dünya Savaşı'nı bulmuştur. 1915'te Alman birlikleri ile beraber (Osmanlı İmparatorluğu, Merkezi Güçler ile ittifak kurmuştur) Çanakkale'de üstün başarı elde etmiş ve İngilizlerin ve Yunanlıların istila girişimlerini engellemiştir. Bir yıl sonra şöhretli bir şekilde General olmuştur. Gelibolu Muharebesi, hala genç askeri liderlerin kahramanlık nişanelerinin başlangıcını temsil etmektedir.

Başarılı Bir Asker

Arka arkaya gelen askeri başarıları birbirini izlemiştir. Kafkasya'da Ruslara karşı zaferler ve Filistin'de işgal kuvvetlerine karşı devam eden direnişle Mustafa Kemal, öne çıkan statüsünü desteklemiştir. Aynı dönemde, savaşın, askeri ve siyasi yönetiminin saltanat liderleri tarafından yapılmasına ve sürekli bir Alman müdahalesinin bulunmasına karşı olumsuz tutumu artmıştır. İşte bu dönemde, modern, laik bir ülke fikri onun içinde olgunlaşmıştır. Her şeyden önce Türk etnik grubunun, artık yalnızca İslami inanca göre şekillendirilmemiş olan ortak bir ulusal kimliğe sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle imparatorluğun Türkçe konuşan bölgelerinin büyük ölçüde kurtulacağını ummaktadır. Ancak bu umudu, Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile yerle bir olmuştur. Sultanın, Avrupa güçlerine teslimiyeti ve Anadolu topraklarını onlara kayıtsız şartsız açması, Mustafa Kemal'in vizyonunda ulusal yeniden doğuşun özünü oluşturmaktadır.

Galip ülkeler, Mart 1920'de İstanbul'u işgal ettiklerinde ve parlamentoyu feshettiklerinde, Mustafa Kemal direniş güçlerini örgütlemeye başlamıştır. Öngörülerini doğrultusunda, ulusal meclisi Ankara'da toplamıştır. Bu da ona, meclis başkanı olma ve padişaha karşı bir hükümet olma hakkını vermiştir. Ona göre, Türkçe konuşulan tüm bölgeler iade edilmelidir. Özellikle, İstanbul hükümeti tarafından imzalanan, Anadolu bölgelerinin işgalini ve Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmasını öngören Sevr Barış Anlaşması, kesinlikle reddedilecektir. Bir yıl önce Küçük Asya'ya inen Yunan ordusu, Ekim 1920'de, Kemal'in birliklerine karşı son saldırıyı başlatmıştır. Yunanlılar zayıf bir rakip beklemiştir, fakat şimdi siyasi hareketinin tartışmasız lideri olan Mustafa Kemal, tüm Türk halkını direnmeye çağırmıştır. Böylesi bir başarının, vatandaşlarının ulusal farkındalığını büyük ölçüde artıracığının farkındadır. 23 Ağustos 1921'de Sakarya Nehri'nde başlayan ve 22 gün süren savaşta Mustafa Kemal ön cephede savaşmış ve yaralanmıştır. Ancak bu onun, ordusunu zafere götürmesini ve kendisinin meclise ulusal bir kahraman olarak dönmesini engellememiştir. Meclis, ona Gazi unvanını layık görmüş ve böylece ona, kendi etrafındaki kültü daha da artırmayı amaçlayan başka bir onursal unvan daha vermiştir.

Yukarıdan Bir Devrim

Mustafa Kemal sadece bir savaş kahramanı olarak görülmemelidir. Kendi hareketi doğrultusunda, dış politikada da ipleri eline almıştır. Ankara'da Ruslarla anlaşma imzalayarak ve aynı anda komünizmin işgaline karşı tek kalkan olarak Batı'ya kendisini sunarak, vicdansız tarafını daha da net bir şekilde göstermiştir. Bu arada Yunanistan, İngiltere'nin desteğini kazanmış, Türk-Yunan savaşını 1922 yazına kadar uzatmıştır. Ancak bu, sonucu değiştirmemiştir. Yunanlılar, Eylül ayında İzmir'den sürülmüş ve onu izleyen ateşkes doğrultusunda Trakya'nın Türk egemenliğini tanımıştır. Lozan Barış Konferansı'nda Sevr Antlaşması hükümsüz kılınmış, milliyetçi kuvvetlerin İstanbul'a yürümesinin ardından, Türkiye Cumhuriyeti ilan edilerek, ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal seçilmiştir. Yeni hükümdar, Sultan VI. Mehmed'in görevden alınmasının ardından, önceki rejim ile tüm resmi bağlarını kesmek için halifeliği de kaldırmıştır. Değişen imparatorluk yerine, sınırları daha dar da olsa, güçlü etnik homojenliğe sahip bir ulus devlet yaratılmıştır.

Barışçıl bir şekilde, Batı ülkelerinin çizgileri boyunca modernleşmek ve ülkeyi dini mirasından kurtarmak, çok büyük bir görev olmaya devam etmiştir. Bu konuda başarı için Mustafa Kemal, etkili reformlar gerçekleştirmiş ve direnişlere karşı her türlü sertlikle hareket etmiştir. Gerçek siyasi karar verme yetkisine sahip tek parti, başkanlık ettiği Cumhuriyet Halk Partisi olarak kalmıştır. Terakkiperver Parti gibi tüm muhalefet biçimlerine, ancak ciddi bir tehdit oluşturmadığı ve kontrol edilmesi kolay olduğu sürece izin verilmiştir. Mustafa Kemal'in Batı'yı örnek aldığı ve aynı zamanda genellikle oryantal bir despot gibi davrandığı çelişmesine rağmen, yukarıdan gelen sıkı devrimleri başarıya ulaştırmıştır. Fikirlerini hayata geçirdiği ilk girişimlerden biri, dini okulların merkezi bir halk eğitim sistemi doğrultusunda kapatılmasıydı. Dini mahkemeler kaldırılmış ve alkollü içeceklerin satış ve tüketim yasağı kaldırılmıştır. İslam, sadece ilk reformlardan öfkelenmiş olan gelenekçileri tamamen korkutmamak için devlet dini olarak kalmıştır. Batı yönelimli model, türban kullanımını ve yetkililerin sakal bırakmasını yasaklayacak kadar ileri gitmiştir. Cumhurbaşkanı, bu süreçten sonra sadece Batı kıyafetleri giyerek iyi bir örnek oluşturmuştur. Zorunlu Arapça dersleri kaldırılmış ve Arapça karakterlerin yerine Latin karakterleri olan yeni bir alfabeye geçilmiştir. Gregoryen takvimi tanıtılmış, tatil günleri Cuma gününden Pazar gününe alınmış, Alman ticaret hukuku ve İtalyan ceza hukuku yürürlüğe konulmuştur. Devlet, evrensel toplumsal cinsiyet eşitliğini tanımış, kadınlara oy hakkı

verilerek, Türk kadınlarının aşamalı olarak reformlardan faydalanması sağlanmıştır. Buna ek olarak, peçe giymek ve çokeşlilik yasaklanmıştır. Kadınların eğitim hakkı ve çeşitli mesleklerde istihdamı sosyal olarak kabul görmüştür. Bu süreçle birlikte Türkiye, 1934'te kadınların oy kullanma hakkını tanımış ve müteakip yıllarda kadınlar ilk kez parlamentoya seçilmiştir. Cumhurbaşkanı, siyasi reformlardan taviz vermezken, ekonomik düzeyde oldukça ılımlı davranmıştır. Saltanat altında gelişme gösteremeyen girişimci kırsal burjuvazinin ortaya çıkmasını teşvik etmiş ve yabancı yatırımlara veya borçlanmaya başvurmadan ülkenin ilk sanayileşmesini gerçekleştirmiştir. Bunun sonucu olarak ülke, büyük ekonomik krizlerden kendisini muhafaza etmiş, kanaatkâr bir anlayış göstererek, aşamalı bir gelişim göstermiştir. Mustafa Kemal, Türklerin bir soy isim almasını öngören yasa ile, 1934 yılında meclis tarafından Atatürk (Türklerin atası/babası) olarak adlandırılmıştır. Ayrıca 1930'larda faşist ve komünist modellerin tecrübelerine dayanarak, bunlardan farklı kendi programını yaratma gereğini duymuştur. Ortadoğu milliyetçiliği tarihi üzerinde muazzam bir etkisi olan ve temel noktaları 1937'de Türk anayasasında yerini bulan bir ideoloji olarak Kemalizm'in doğuşu gerçekleştirmiştir. Anayasal tüzüğün ilanından bir yıl sonra, "Türklerin babası", 10 Kasım 1938'de, Dolmabahçe Sarayı'nda, yoğun alkol tüketiminden kaynaklanan karaciğer sirozu sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Ölümünden sonra naaşı Ankara'ya nakledilmiş ve 1953'ten beri şehrin yakınındaki bir dağ üzerine inşa edilen mozole Anıtkabir'e konulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, halen Türkiye'de birçok kişi tarafından saygı duyulan bir figürdür.

Kemalizm'in Altı Oku

Cumhurbaşkanı Atatürk'ün yönettiği reform projesi 1925'te başlamış ve ölüm tarihi olan 1938'e kadar devam etmiştir. Amaç, eski otokratik ve teokratik Osmanlı Devleti'ni modernleştirmektir. Bunu yapmak için Atatürk, Arap-Fars kültürünün ve İslam dininin, halk üzerindeki etkisini önemli ölçüde sınırlamak istemiştir. Batı Avrupa toplumları, her zaman onun rol modeli olmuştur. 20. yüzyılın büyük bir ideolojisi olarak kabul edilen Kemalizm, "Altı Ok" olarak adlandırılan altı anahtar kelimeyle özetlenmiştir: "Türk ulusu" kavramına dayanan, devletin egemenliğinin bir ifadesi olarak Milliyetçilik (veya Vatanseverlik), devletin kurumsal bir çerçevesi ve eski rejimi yeniden kurma girişimlerine karşı bir savunma olarak Cumhuriyetçilik, tüm vatandaşların

sınıfsal eşitliğinin bir ifadesi olarak Halkçılık (gerçekte farklı görünmektedir), devletin ekonomiye müdahale çağrısı olarak Devletçilik, devlet/siyaset ve dinin kesin bir şekilde ayrıldığına ifadesi olarak Laiklik ve altıncısı, modernleşme politikasının yukarıdan devam etme ihtiyacı olarak Devrimcilik (veya İnkılapçılık).

Jön Türkler ve Ermeni Soykırımı

19. yüzyılın sonunda, Osmanlı İmparatorluğu "Boğazın Hasta Adamı" olarak kabul edildiğinde, Türk ordusunun kıdemli üyeleri ve çok sayıda aydın, gizlice İttihad-ı Osmani Cemiyeti'ni kurmuştur. Bunlar, Avrupa gizli topluluklarından esinlenmiştir. Birçok üye localara bağlanarak, otokratik ve verimsiz olarak görülen Sultan Abdülhamid rejimine karşı bir muhalefet geliştirmiştir. Bu örgüt, aynı zamanda 1908 ile 1909 yılları arasında padişahı, uzun zamandır askıya alınmış anayasayı restore etmeye zorlayan ve daha sonra da padişahı tahtan indiren "Genç Türkler"i de doğurmuştur. Daha sonra hükümet sorumluluğunu doğrudan üstlenmiş ve son olarak iktidara, diktatörce bir zaferle sahip olmuşlardır. Büyüyen milliyetçiliğin desteklediği imparatorluğun, yaygın laikleşme ve Türkleşme süreciyle nitelendirilen Jön Türk hükümeti, ülkedeki birçok etnik ve dini azınlığı kaçınılmaz olarak marjinalleştirmiştir. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, Merkezi Kuvvetlerle ittifak yapan Türkiye, Doğu Anadolu'daki Ruslara karşı bir saldırı başlatmış ve Sarıkamış felaketiyle yenilgiye uğramıştır. Askeri felaket, çoğunluğu Rusların yanında olan ve Türklere karşı "Ermeni sabotaj planı" olduğuna inanılan Ermenilere karşı önyarguları diriltmiştir. Türk ordusuna karşı ayaklanma hazırlığında olduğu endişesi doğrultusunda Ermeniler silahsızlandırılmış ve 23 Nisan'ı 24 Nisan 1915'e bağlayan gece, İstanbul'da Ermeni elitlerin ilk tutuklamaları başlamıştır. Binlerce aydın, elleri kelepçeli olarak Anadolu'nun iç kısımlarına tehcir edilmiş ve burada hayatlarını kaybetmiştir. Bu tarihçilerin ilk modern soykırımın başlangıcı olarak adlandırdığı olaydır. Bir milyondan fazla insan; tutuklanmış, sınır dışı edilmiş, tehcir edilmiş, aç kalmış ve hayatını kaybetmiştir. Türk kaynakları, sayıları düşük tutmaya gayret etmekte ve Türkiye, bugün bile "Soykırım" terimini tanımayı reddetmektedir.